

DAVLAT SEKTORIDA ICHKI NAZORAT VA ICHKI AUDIT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI

Pardamuradov Alibek Turayevich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

E-mail: pardamurodovalibek@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20771966>

Bugungi kunda davlat sektorida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, byudjet intizomini mustahkamlash, shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlash ichki nazorat hamda ichki audit tizimining samarali ishlashiga bevosita bog'liq. Davlat tashkilotlarida ichki nazorat kundalik boshqaruv jarayonlarida xatolar va qonunbuzilishlarning oldini olsa, ichki audit ushbu nazorat tartiblarining qay darajada samarali ishlayotganini mustaqil baholab beradi.

Ichki nazorat va ichki audit bir-birini takrorlaydigan emas, balki o'zaro to'ldiradigan boshqaruv mexanizmlaridir. Ichki nazorat rahbariyat tomonidan joriy etiladigan tartib-qoidalar, vakolatlar taqsimoti, hujjatlar aylanishi, xarajatlarni tasdiqlash va aktivlarni saqlash jarayonlarini qamrab oladi. Ichki audit esa mazkur jarayonlarni risklar nuqtayi nazaridan baholab, zaif jihatlarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Xalqaro tadqiqotlarda davlat sektorida ichki auditning samaradorligi, avvalo, uning mustaqilligi, rahbariyat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, risklarga asoslangan rejalashtirish va tavsiyalar ijrosini monitoring qilish tizimiga bog'liq ekani qayd etiladi. Jumladan, audit qo'mitasi, rahbariyat yordami va nazorat jarayonlariga maxsus e'tibor ichki nazorat samaradorligini oshirishi ko'rsatilgan (Masanja, 2022).

Zamonaviy sharoitda ichki auditning vazifasi faqat kamchiliklarni aniqlash bilan cheklanmaydi. U davlat organlari faoliyatining natijadorligi, davlat xaridlari, byudjet mablag'lari harakati, aktivlardan foydalanish, axborot tizimlari xavfsizligi va korrupsiya xavflarini baholash orqali boshqaruv sifatini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlarda samarali ichki audit korrupsiyaga qarshi kurash, yaxshi boshqaruv va hisobdorlikni kuchaytirish vositasi sifatida baholangan (Rasheed va Jothimuni, 2021).

Amaliyotda davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirishga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammolar mavjud. Ularga ichki auditning tashkiliy mustaqilligi yetarli emasligi, risklarni baholash metodikasining zaifligi, auditorlarning axborot texnologiyalari bo'yicha malakasi pastligi, audit tavsiyalari ijrosi ustidan monitoringning sustligi va ichki nazorat hujjatlarining formal xarakterda yuritilishi kiradi.

Ichki audit tizimini takomillashtirishda eng muhim yo'nalishlardan biri risklarga asoslangan yondashuvni joriy etishdir. Bunda audit rejasi barcha bo'linmalarni bir xil tartibda tekshirish emas, balki eng yuqori moliyaviy va operatsion xavfga ega jarayonlarni ustuvor tanlash asosida shakllantiriladi. Davlat xaridlari, subsidiya va transfertlar, ish haqi jamg'armasi, moddiy aktivlar hamda to'lov intizomi yuqori riskli yo'nalishlar sifatida doimiy tahlil qilinishi lozim.

Raqamlashtirish ichki nazorat va ichki audit samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Elektron hujjat aylanishi, byudjet ijrosi, davlat xaridlari, buxgalteriya hisobi va ijro intizomi bo'yicha ma'lumotlar yagona tahliliy platformada birlashtirilsa, auditorlar xavfli operatsiyalarni tezroq aniqlaydi, xatolarni oldindan ko'radi va tavsiyalar ijrosini real vaqt rejimida kuzatadi.

Ilmiy manbalarda elektron SMART-nazorat, moliyaviy audit va ichki nazoratni integratsiyalash davlat sektorida muammoli sohalarni tez aniqlash va boshqaruv qarorlarini asosli qabul qilishga yordam berishi ta'kidlanadi (Demina va Krishtaleva, 2023). Bu yondashuv ichki auditni tekshiruvdan ko'ra ko'proq tahliliy va maslahat beruvchi funksiyaga aylantiradi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan foydalanish ichki audit faoliyatining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qiladi. Zamonaviy analitik tizimlar katta hajmdagi moliyaviy va operatsion ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida qayta ishlab, odatiy bo'lmagan operatsiyalar, moliyaviy buzilishlar va potensial xavflarni avtomatik aniqlash imkonini beradi. Natijada auditorlar barcha operatsiyalarni tanlama asosida emas, balki to'liq qamrovda tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lib, audit xulosalarining aniqligi va ishonchliligi ortadi. Bu esa davlat mablag'laridan samarali foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ichki audit va ichki nazorat tizimlarining raqamli transformatsiyasi shaffoflik va hisobdorlik darajasini oshiradi. Raqamli monitoring vositalari orqali tavsiyalar ijrosini nazorat qilish, mas'ul xodimlar faoliyatini baholash hamda aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish jarayonlarini kuzatish imkoniyati yaratiladi. Buning natijasida nazorat tadbirlari samaradorligi oshib, korrupsiya va moliyaviy intizom buzilishi bilan bog'liq xavflar kamayadi. Shu tariqa, raqamlashtirish ichki auditning nafaqat nazorat qiluvchi, balki tashkilot faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiluvchi strategik boshqaruv vositasi sifatidagi rolini yanada mustahkamlaydi.

Quyidagi jadvalda davlat sektorida ichki nazorat hamda ichki audit tizimini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari va kutilayotgan natijalari umumlashtirilgan.

1-jadval

Davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirish yo'nalishlari

Yo'nalish	Amaliy chora	Kutilayotgan natija
Tashkiliy mustaqillik	Ichki auditni tekshirilayotgan bo'linmalardan mustaqil shakllantirish	Audit xulosalarining xolisligi va ishonchliligi oshadi
Riskga asoslangan rejalashtirish	Audit obyektlarini xavf darajasi, mablag' hajmi va takroriy kamchiliklar asosida tanlash	Resurslar eng muhim sohalarga yo'naltiriladi
Raqamli monitoring	Byudjet, xarid, hisob va ijro ma'lumotlarini yagona tahliliy bazada kuzatish	Xatolar va qonunbuzilishlar erta aniqlanadi
Kadrlar salohiyati	Auditorlarni moliyaviy tahlil, IT-audit va xalqaro standartlar bo'yicha o'qitish	Audit sifati va tavsiyalarning amaliy qiymati ortadi
Tavsiyalar ijrosi	Har bir tavsiya bo'yicha mas'ul shaxs, muddat va natija indikatorlarini belgilash	Takroriy kamchiliklar kamayadi va hisobdorlik kuchayadi

Manba: davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit bo'yicha ilmiy manbalar hamda muallifning mavzu doirasidagi tahliliy yondashuvi asosida tuzildi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirish faqat nazorat tadbirlarini ko'paytirishdan iborat emas. Bu jarayon mustaqil audit funksiyasi, risklarni boshqarish, raqamli tahlil, malakali kadrlar va tavsiyalar ijrosi bo'yicha aniq javobgarlikni birlashtirgan holda olib borilishi kerak.

Davlat sektorida ichki nazorat tizimining kuchli bo'lishi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi, qonunchilikka rioya etilishi, aktivlarning saqlanishi va davlat xizmatlari sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ichki audit esa ushbu tizimning zaif nuqtalarini muntazam aniqlab, rahbariyatga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

Tadqiqotlarda ichki auditning ichki nazorat tizimini yaxshilashdagi roli alohida qayd etilib, auditorlik tavsiyalari nazorat tartiblarini yangilash va risklarni kamaytirishga xizmat qilishi ko'rsatilgan (Najah va Omar, 2018; Ardeleanu, 2020). Shu bois davlat tashkilotlarida ichki audit tavsiyalari ijrosi bo'yicha alohida monitoring mexanizmini joriy etish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, davlat sektorida ichki nazorat hamda ichki audit tizimini takomillashtirish davlat moliyasini boshqarish sifatini oshirish, byudjet mablag'laridan samarali foydalanish va korrupsiya xavflarini kamaytirishning muhim shartidir. Mazkur tizimning samarali ishlashi uchun ichki audit mustaqilligini kuchaytirish, risklarga asoslangan rejalashtirishni joriy etish, raqamli monitoringdan foydalanish va auditorlar malakasini muntazam oshirish zarur.

Taklif sifatida, birinchidan, davlat tashkilotlarida ichki nazorat bo'yicha yagona metodik ko'rsatmalarni amaliy jarayonlarga moslashtirish; ikkinchidan, ichki audit rejasini risk indikatorlari asosida shakllantirish; uchinchidan, audit tavsiyalarining bajarilishini elektron platforma orqali nazorat qilish; to'rtinchidan, ichki auditorlar uchun doimiy kasbiy rivojlanish tizimini kuchaytirish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Masanja, C. (2022). Audit Committee and Internal Control Effectiveness in Public Sector Entities. *Business Management Review*.
2. Rasheed, A., & Jothimuni, M. S. (2021). Fighting Corruption in the Public Sector by Implementation of Effective Internal Audit Function. *The International Journal of Business & Management*.
3. Demina, I., & Krishtaleva, T. (2023). Organisation of Internal Controls and Financial Audits in the Public Sector Organisations. *Accounting. Analysis. Auditing*.
4. Najah, E. A., & Omar, T. (2018). The Contribution of Internal Audit to the Improvement of Internal Control System. *European Scientific Journal*.
5. Ardeleanu, N.-N. (2020). Internal Audit versus Internal Control - Tools for Evaluating the Internal Management System at the level of local public entities.